UDK 37.013.42:37.016

# TARBIYA FANINI O‘QITISHDA FANLARARO INTEGRATSIYANING AHAMIYATI

**Abduraimov Sherali No‘monjonovich,**
Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi
“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi” kafedrasi mudiri, dotsent v.b.

Zamonaviy ta’limning asosiy maqsadi o‘quvchilarga ma’lum hajmdagi bilimlarni berish bilangina cheklanmaydi. Bugungi kunda ta’lim oldida mustaqil fikrlaydigan, ma’naviy jihatdan yetuk, ijtimoiy faol, o‘z xatti-harakatiga mas’uliyat bilan yondashadigan shaxsni tarbiyalash vazifasi ham turibdi. Shu sababli ta’lim mazmunini takomillashtirish, o‘quv fanlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash va o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantirish muhim pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

Ta’lim jarayonida fanlarni bir-biridan mutlaqo ajratib o‘qitish o‘quvchining muayyan hodisa va jarayonlarni faqat bir tomonlama anglashiga olib kelishi mumkin. Aslida esa inson hayoti, jamiyat taraqqiyoti, tabiat va ijtimoiy munosabatlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Shuning uchun o‘quvchining turli fanlardan olgan bilimlarini o‘zaro bog‘lay olishi, ularni hayotiy vaziyatlarda qo‘llashi ta’lim samaradorligining muhim shartlaridan biridir.

O‘zbekiston ta’lim tizimida “Tarbiya” fanining joriy etilishi yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faollikni shakllantirishga qaratilgan muhim qadamlardan biri bo‘ldi. Mazkur fan mazmunida odob-axloq, ma’naviyat, huquqiy madaniyat, fuqarolik mas’uliyati, insonlararo munosabatlar va jamiyat hayotiga daxldorlik kabi masalalar o‘zaro uyg‘unlashgan.

“Tarbiya” fanini samarali o‘qitishda uning boshqa fanlar bilan aloqadorligini ta’minlash alohida ahamiyatga ega. Jumladan, tarix fani orqali vatanparvarlik va tarixiy xotira, adabiyot orqali insoniy fazilatlar va axloqiy tanlov, biologiya orqali tabiatga mas’uliyatli munosabat, tasviriy san’at va musiqa orqali estetik did, informatika orqali esa raqamli madaniyat va axborotdan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

O‘quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantirish uchun faqat bitta fan doirasidagi bilimlar yetarli emas. Ayniqsa, tarbiyaviy mazmundagi tushunchalar o‘quvchining kundalik hayoti, tarixiy voqealar, badiiy asarlar, tabiat hodisalari va jamiyatdagi munosabatlar bilan bog‘lab tushuntirilgandagina yanada aniq va ta’sirchan mazmun kasb etadi.

Fanlararo integratsiya o‘quvchining turli fanlardan olgan bilimlarini bir-biriga bog‘lash, muayyan masalaga turli nuqtayi nazardan qarash va mustaqil xulosa chiqarish

imkoniyatini kengaytiradi. Shu bilan birga, o‘quvchi nazariy bilimni amaliy faoliyat bilan bog‘lashni o‘rganadi. Bu esa “Tarbiya” fanining hayotiyligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Fanlararo aloqadorlik pedagogika tarixida uzoq davrlardan beri muhim didaktik tamoyillardan biri sifatida qaralib keladi. Y.A. Komenskiy ta’limda izchillik, uzviylik va tizimlilikka katta ahamiyat bergan. Uning pedagogik qarashlarida bilimlarni o‘zaro bog‘liq holda berish orqali o‘quvchida yaxlit tasavvurni shakllantirish g‘oyasi alohida o‘rin tutadi.

Hozirgi pedagogik tadqiqotlarda ham fanlararo integratsiya o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishning samarali vositalaridan biri sifatida baholanadi. Chunki axborot bilan ishlash, muloqotga kirishish, ijtimoiy mas’uliyat, o‘z-o‘zini rivojlantirish va mustaqil qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalarni faqat bitta fan doirasida shakllantirish qiyin. Bunday sifatlar turli fanlar mazmuni va ta’limiy faoliyatning o‘zaro uyg‘unligi asosida rivojlanadi.

Fanlararo bog‘liqlik o‘quvchining xotirasi, tasavvuri va mantiqiy fikrlashini faollashtirishga ham yordam beradi. Bir mavzuning turli fanlarda turlicha yoritilishi o‘quvchiga bilimlar o‘rtasidagi aloqani ko‘rish va ularni mustaqil ravishda umumlashtirish imkonini beradi.

Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida pedagogik kuzatuv, qiyosiy-tahliliy yondashuv, modellashtirish, sintez va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. “Tarbiya” fani mazmuni boshqa o‘quv fanlarining tegishli mavzulari bilan qiyosiy tahlil qilinib, fanlararo aloqadorlikning amaliy imkoniyatlari ko‘rib chiqildi.

“Tarbiya” fanining boshqa fanlar bilan integratsiyalashuvi, avvalo, mavzularning mazmuniy jihatdan bir-birini to‘ldirishiga asoslanishi lozim. Bunda integratsiya faqat bir darsda bir nechta fan nomini tilga olishdan iborat bo‘lmasligi kerak. Muhimi, o‘quvchi o‘rganayotgan mavzuning turli fanlarda qanday namoyon bo‘lishini anglay olishi va olgan bilimlarini bir butun holda qo‘llay bilishidir.

Tarix fani bilan bog‘liqlik “Tarbiya” darslarida ayniqsa katta imkoniyat beradi. Tarixiy shaxslar faoliyati, ajdodlarning ilm-fan va davlat boshqaruvidagi xizmatlari, xalqning ozodlik va taraqqiyot yo‘lidagi kurashi haqida ma’lumot berish orqali o‘quvchilarda Vatanga sadoqat, milliy g‘urur va tarixiy xotira tuyg‘ularini shakllantirish mumkin. Masalan, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Muhammad al-Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi tarixiy shaxslarning hayoti va ilmiy-ma’naviy merosini o‘rganish “Tarbiya” fanidagi mehnatsevarlik, bilimga intilish, mas’uliyat va Vatanga xizmat qilish kabi tushunchalarni aniq misollar bilan ochib berishga yordam beradi.

Adabiyot bilan integratsiya ham tarbiyaviy jihatdan katta imkoniyatlarga ega. Badiiy asarlardagi qahramonlarning xatti-harakatlari, hayotiy tanlovlari, insonlar bilan munosabatlari o‘quvchilar uchun muayyan axloqiy vaziyat sifatida tahlil qilinishi mumkin. Bunday mashg‘ulotlarda o‘quvchi qahramonning xatti-harakatiga baho berish

bilan cheklanmay, “Men shunday vaziyatda qanday yo‘l tutgan bo‘lardim?” degan savol ustida ham fikr yuritadi. Natijada adabiy obraz tarbiyaviy mazmun kasb etadi.

Biologiya va ekologiya bilan integratsiya qilish orqali tabiatga munosabat, ekologik mas’uliyat, tejamkorlik va daxldorlik kabi sifatlarni shakllantirish mumkin. Tabiiy resurslarning cheklanganligi, atrof-muhitning ifloslanishi, suv va energiyadan oqilona foydalanish masalalarini “Tarbiya” fanidagi mas’uliyat va burch tushunchalari bilan bog‘lash o‘quvchining ekologik muammolarga bo‘lgan munosabatini yanada kuchaytiradi.

Tasviriy san’at va musiqa fanlari bilan integratsiya o‘quvchilarning estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi. Milliy san’at namunalari, xalq kuy-qo‘shiqlari, me’moriy obidalar va tasviriy san’at asarlari orqali o‘quvchilarda milliy madaniyatga hurmat va go‘zallikni anglash tuyg‘ularini shakllantirish mumkin. Shu bilan birga, jahon xalqlari san’ati bilan tanishtirish boshqa madaniyatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga yordam beradi.

Bugungi raqamli muhit sharoitida matematika va informatika fanlari bilan aloqadorlik ham muhim. “Tarbiya” darslarida axborot xavfsizligi, internetdan foydalanish madaniyati, kiberetika, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash kabi masalalarga e’tibor qaratish mumkin. Bu yo‘nalish o‘quvchilarda raqamli muhitda o‘zini tutish madaniyatini shakllantirish bilan birga, axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmasini ham rivojlantiradi.

Fanlararo integratsiyani amalga oshirishda darsning mazmuni va o‘quvchilarning yosh xususiyatlari hisobga olinishi kerak. Integratsiya o‘quvchini ortiqcha ma’lumot bilan band qilib qo‘ymasligi, aksincha, asosiy tarbiyaviy g‘oyani chuqurroq anglashiga yordam berishi lozim.

“Tarbiya” fanini biologiya va adabiyot bilan bog‘lab tashkil etiladigan darslardan biri “Ekologik mas’uliyat va insonning tabiat oldidagi burchi” mavzusidagi mashg‘ulot bo‘lishi mumkin.

Darsning dastlabki bosqichida o‘quvchilarga suv tanqisligi, havoning ifloslanishi, o‘rmonlarning qisqarishi kabi ekologik muammolar aks etgan videolavha yoki tasvirlar namoyish etiladi. Shundan so‘ng biologiya fanidan olingan bilimlarga tayangan holda tabiatdagi ekologik muvozanat va uning inson hayotidagi ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Bu jarayonda o‘quvchilarga ekologik muammoning faqat tabiiy emas, balki axloqiy mas’uliyat bilan ham bog‘liq ekanligi tushuntiriladi.

Darsning keyingi bosqichida adabiyot faniga murojaat qilinib, o‘zbek adabiyotida tabiatga munosabatni aks ettiruvchi badiiy namunalar tahlil qilinadi. Tabiatni asrash, uning go‘zalligini qadrlash va insonning tabiat oldidagi mas’uliyati haqida fikr almashiladi. “Inson tabiatning hukmdorimi yoki uning bir qismimi?” degan savol asosida o‘quvchilar o‘rtasida munozara tashkil etish mumkin.

Mashg‘ulotning amaliy qismida o‘quvchilar guruhlarga ajratilib, maktab hududini obodonlashtirish, chiqindilarni kamaytirish, suv va elektr energiyasidan tejamkor foydalanish bo‘yicha takliflar ishlab chiqadilar. Masalan, “Mening maktabim – yashil

makon” loyihasi orqali o‘quvchilar o‘z maktabida ekologik madaniyatni oshirish bo‘yicha aniq takliflar tayyorlashlari mumkin.

Bunday dars jarayonida o‘quvchi biologik bilimni, adabiy tasavvurni va axloqiy qarashni bir-biri bilan bog‘laydi. Eng muhimi, u o‘rganilgan mavzuni kundalik hayoti bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Fanlararo integratsiyaga asoslangan “Tarbiya” darslarida o‘quvchilarning mavzuga qiziqishi va ishtiroki ortishi kuzatiladi. Chunki mavzu birgina nazariy tushuntirish bilan cheklanmay, tarixiy voqea, badiiy obraz, ilmiy dalil yoki amaliy topshiriq bilan boyitiladi.

Integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchiga muayyan masalani bir necha tomondan ko‘rib chiqish imkonini beradi. Masalan, ekologik muammo biologiya nuqtayi nazaridan tabiiy jarayon, “Tarbiya” fani nuqtayi nazaridan insonning mas’uliyati, adabiyot nuqtayi nazaridan esa inson va tabiat munosabati sifatida talqin qilinishi mumkin. Shu tariqa o‘quvchida voqea-hodisalar haqida kengroq va tizimli tasavvur shakllanadi.

Bunday yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va o‘z fikrini asoslash qobiliyatini rivojlantiradi. Turli fanlardan olingan ma’lumotlarni taqqoslash, umumiy jihatlarni aniqlash va xulosa chiqarish jarayonida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi.

Fanlararo integratsiyaning yana bir muhim jihati shundaki, tarbiyaviy tushunchalar hayotiy misollar bilan bog‘lanadi. Mas’uliyat, vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, tabiatga ehtiyotkor munosabat kabi tushunchalar quruq nazariya sifatida emas, balki tarixiy shaxslar faoliyati, adabiy qahramonlar taqdiri yoki real hayotdagi muammolar misolida o‘rganiladi. Bu esa o‘quvchining mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

“Tarbiya” fanini o‘qitishda fanlararo integratsiyadan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarini boyitish bilan birga, ularning ma’naviy-axloqiy va ijtimoiy sifatlarini shakllantirish uchun ham muhim imkoniyat yaratadi. Fanlararo aloqadorlik asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchi turli fanlardan olgan bilimlarini o‘zaro bog‘lashni, muammoga turli nuqtayi nazardan yondashishni va o‘z xulosasini asoslashni o‘rganadi.

“Tarbiya” fanining tarix bilan bog‘lanishi tarixiy xotira va vatanparvarlikni, adabiyot bilan integratsiyasi insonparvarlik va axloqiy fazilatlarni, biologiya bilan aloqadorligi ekologik madaniyatni, san’at fanlari bilan bog‘liqligi estetik didni, informatika bilan uyg‘unligi esa raqamli madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bois “Tarbiya” fani o‘qituvchisi darsni rejalashtirishda boshqa fanlar dasturidagi mazmunan yaqin mavzularga e’tibor qaratishi maqsadga muvofiq. Fan o‘qituvchilari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, tarix va “Tarbiya”, adabiyot va “Tarbiya”, biologiya va “Tarbiya” fanlari doirasida qo‘shma darslar tashkil etish yaxshi samara beradi.

Shuningdek, fanlararo integratsiyaga mos metodik qo‘llanmalar, amaliy topshiriqlar, keyslar va loyiha ishlanmalarini ko‘paytirish zarur. Bunda o‘quvchining

faqat tayyor bilimni o‘zlashtirishi emas, balki uni hayotiy vaziyatlarda qo‘llashi, muammoga yechim topishi va mustaqil fikr bildirishiga imkon beradigan topshiriqlarga ustuvorlik berish lozim.

Umuman olganda, fanlararo integratsiya “Tarbiya” fanining mazmunini boshqa fanlar bilan mexanik tarzda birlashtirish emas, balki o‘quvchida bilim, dunyoqarash va tarbiyaviy qarashlarning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlashga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Shu jihatdan u o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish va ta’limning hayotiyligini ta’minlashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ‘Tarbiya’ fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 422-son qarori.

2. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

3. Ishmuhammedov R., Yuldashev M. *Ta’limda innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent: Nihol, 2016.

4. Mavlonova R., Rahmonqulova N. *Pedagogik integratsiya va innovatsiyalar*. – Toshkent: Tafakkur, 2020.

5. Ziyoyev A. Tarbiya fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va fanlararo aloqadorlik // *Pedagogik mahorat*. – 2023. – №4.

6. Hasanboyev J. va boshqalar. *Pedagogika fanidan ma’ruzalar matni*. – Toshkent: Edu Press, 2018.